

अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०१०] १३ (एडिडीएल.) एस.सी.आर. ३४५

अखिल सिक्किम युवा संघ र अन्य बनाम एच.आर. सुब्बा र अन्यहरु (सन् २००२ को नागरिक अपील नं. १८३४) गत अक्टोबर ८, २०१० [दलवीर भण्डारी र दीपक वर्मा, जेजे.]

भारतको संविधान, १९५० - लेख २२६ - सार्वजनिक हितको मामिला - समाचार पत्रहरूमा प्रकाशित समाचार सामग्रीहरूको आधारमा दायर गरिएको - सार्वजनिक निर्माण विभाग (सडक र पुल) मा गम्भीर अनियमितताको आरोप - राज्यको वित्त विभागको रिपोर्टको आधारमा पनि विभागका केही अधिकारीहरूद्वारा सार्वजनिक कोषको दुरुपयोग गरेको आरोप लगाइएको छ - सीबीआई वा ईभद्वारा यस मामिलामा अनुसन्धानको निर्देशनको लागि प्रार्थना गरिएको छ - उच्च न्यायालयले याचिका खारेज गरेको छ - अपीलमा, निरधारित: उच्च न्यायालयको निर्णयले हस्तक्षेपको लागि आह्वान गर्दै - निरीक्षण टोलीले, उच्च न्यायालयको निर्देशनमा कोषको कुनै दुरुपयोग फेला पारेन - सिक्किम वित्तीय नियमहरूको कुनै उल्लङ्घन फेला परेन - सिक्किम वित्तीय नियम, १९७९ - सिक्किम सार्वजनिक निर्माण संहिता, २००९।

याचिकाकर्ता-संघले उच्च न्यायालयमा जनहितमा रिट याचिका दायर गरेको थियो। सिक्किमको सार्वजनिक निर्माण विभाग (सडक र पुल) ले वित्त आयोगलाई ६० करोडभन्दा बढीको वित्तीय दायित्व देखाउँदै प्रतिवेदन बुझाएको र मुख्यमन्त्रीले गठन गरेको समितिले यस विषयमा छानबिन गरेपछि दायित्व ६० करोडबाट घटेर ४० करोडमा झरेको बताइएको छ। सडक र पुलको मर्मतमा लोक निर्माण विभाग (पीडब्ल्यूडी) मा गम्भीर अनियमितता भएको आरोप लगाइएको थियो। विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचार र आलेखका आधारमा यो आरोप लगाइएको हो। पीडब्ल्यूडी, सडक तथा पुल विभागको क्यास-बुक र अन्य सम्बन्धित रेकर्डहरूको प्रमाणीकरणमा यो पनि आरोप लगाइएको थियो कि गत २९.२.२००० मा केही विभागीय अधिकारीहरू विरुद्ध ३.४१ करोड भन्दा बढी रकम बक्यौता थियो। रिट याचिकामा ती पदाधिकारीको नाम उल्लेख गरिएको थियो। राज्यको वित्त विभागको प्रतिवेदनले ३ करोड ४१ लाख रुपैयाँ असुलीका लागि सिफारिस गरेको भए तापनि असुलीका लागि कुनै कारबाही नगरिएको र दोषी अधिकारीहरू विरुद्ध कुनै आपराधिक वा अनुशासनात्मक कारबाही नगरिएको आरोप पनि लगाइएको छ। कि अधिकांश अधिकारीहरूले उनीहरूको आयको ज्ञात स्रोतहरू भन्दा बढी सम्पत्ति कमाएका थिए। अर्थ विभागको प्रतिवेदनमा उल्लिखित अधिकारीहरूको कमिसन वा छुटको कार्यको अनुसन्धान गर्न

केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो (सीबीआई) वा केन्द्रीय सतर्कता आयोग (सीभीसी) जस्ता सक्षम अनुसन्धान एजेन्सीबाट अनुसन्धानको लागि निर्देशन जारी गरियोस् भनी प्रार्थना गरिएको थियो; र रकम को वसूली को लागि पनि। मामिलाको प्रतिरक्षामा, यो प्रस्तुत गरिएको थियो कि अधिकारीहरू विरुद्ध दुरुपयोगको आरोप गलत थियो र त्यस सम्बन्धमा माग गरिएको राहत गलत, खराब र प्रेरित थियो। उच्च न्यायालयले उक्त याचिका खारेज गर्दै अनुसन्धानका लागि यो मामिला सीबीआई वा सीभीसीलाई पठाउन आवश्यक नभएको ठहर गरेको थियो। त्यसैले तत्काल पुनरावेदन दायर गरियो। अपीललाई खारिज गर्दै न्यायालयले यो भन्यो कि: तत्काल मामिलाको तथ्यहरू मा, कुनै हस्तक्षेप को जरुरि छैन। उच्च न्यायालयको निर्देशनमा निरीक्षण टोलीले सम्पूर्ण विषयको गहन अध्ययन गरेको थियो र कोषको कुनै पनि दुरुपयोग फेला परेन। उच्च न्यायालयमा मुख्य सचिव र अर्थ सचिवले शपथपत्र दायर गरी रु.३,४०,५७,५८२/- को सम्पूर्ण खर्चको विवरण दिएका थिए र रु.३२,९९०/- को एक मात्र अज्ञात रकमको दायित्व कुनै पनि व्यक्तिविरुद्ध स्थापित हुन सकेन। अपीलकर्ताहरूले सिक्किम वित्तीय नियम, १९७९ को कुनै उल्लङ्घन वा उत्तरदाताहरूद्वारा कोषको दुरुपयोगलाई इंगित गर्न सकेनन्। सिक्किम सरकार, सडक तथा पुल विभागले संहितालाई परिमार्जन गरेको थियो र अब सिक्किम लोक निर्माण संहिता, २००९ लागू गरिएको छ, जसमा अधिक पारदर्शिता प्रस्तुत गरिएको छ। (अनुच्छेदहरू २४, २८, २९, ३०, ३२ र ३३) (३५६-बी; ३५५-डी; ३५६-डी-एफ; ३५७-एफ-जी]

रिपोर्ट गर्न सकिने

भारतको सर्वोच्च अदालतमा

देवानी अपीलिय क्षेत्राधिकार

२००२ को देवानी अपील संख्या १८३४

अखिल सिक्किम युवा संघ र अन्य...

अपीलकर्ताहरू

विरुद्ध

एच.आर. सुब्बा र अन्यहरू...

उत्तरदाताहरू

निर्णय

दलवीर भण्डारी, जे.

१. यो अपील सिक्किमको गान्तोकस्थित उच्च अदालतले सन् २००१ को देवानी रिट याचिका नम्बर १७ मा पारित गरेको १९.१०.२००१ को निर्णय र आदेशविरुद्ध निर्देशित छ।

२. अखिल सिक्किम युवा फोरम, एक पंजीकृत निकाय, ले उच्च

न्यायालयमा जनहितमा एक रिट याचिका दायर गरेको थियो। यो अपील १३ देखि १७ नोभेम्बर २००० सम्म राष्ट्रिय पहाडी साप्ताहिक 'सिक्किम अब्जर्भर' मा 'पारदर्शिता र जवाफदेहिता-१' शीर्षकमा प्रकाशित एक समाचारमा आधारित थियो। समाचारमा यो प्रकाशित भएको थियो कि सार्वजनिक निर्माण विभाग (सडक र पुल), सिक्किमले वित्त आयोगलाई ६० करोड भन्दा बढी को वित्तीय दायित्व देखाउँदै एक प्रतिवेदन पेश गरेको थियो। सिक्किमका तत्कालीन मुख्यमन्त्रीले यस मामिलामा केही गडबडी भएको महसुस गर्दै यस घटनाको विस्तृत छानबिन गर्न आदेश दिएका थिए। यसका लागि एउटा समिति गठन गरिएको थियो। समितिले यस विषयमा आफ्नो अनुसन्धान पूरा गरी राज्य सरकारलाई प्रतिवेदन बुझाएको थियो। अचम्मको कुरा त के छ भने २० करोडको अन्तर देखाउँदै दायित्व ६० करोडबाट घटेर ४० करोडमा झरेको छ।

३. सन् २००० नोभेम्बर २२ देखि २८ सम्म गान्तोक संस्करणमा अर्को समाचार साप्ताहिक 'सिक्किमिज' मा पनि एउटा समाचार प्रकाशित

भएको रिट याचिकामा उल्लेख छ। यस लेखमा सिविकम लोक निर्माण विभागले अन्धाधुन्ध नियमहरूको अवहेलना गरेको र सडक र पुलहरूको मर्मतमा सार्वजनिक निर्माण विभागद्वारा गम्भीर अनियमितता भएको कुरा प्रकाशित गरिएको थियो।

४. रिट याचिकामा थप उल्लेख गरिएको छ कि "सप्ताहांत समीक्षा" शीर्षक अन्तर्गत "वित्त विभाग सडक र पुल ज्यादतीमा ठोकर खान्छ" शीर्षक अन्तर्गत एक लेख प्रकाशित भएको थियो। यो लेखमा उल्लेख गरिएको थियो कि सार्वजनिक निर्माण विभागको सडक तथा पुल विभागले ३५० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको र बक्यौता तिर्न चार वर्ष लाग्ने प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेकोछ।

५. सामान्यतया, प्रेस रिपोर्टहरूले संकेत र सुझाव दिएका थिए कि स्थापित मानदण्डहरूबाट विचलन र प्रक्रियामा विचलन भ्रष्टाचारको कारण भएको थियो।

६. रिट याचिकामा अर्थ र राजस्व विभागका अधिकारीको नाम उल्लेख

गरिएको थियो। रिट याचिकामा भनिएको छ कि रिट याचिका कुनै व्यक्ति वा व्यक्ति विशेषलाई लक्षित गरी दायर गरिएको होइन र कुनै गलत मनसायले दायर गरिएको होइन। यो याचिका वास्तवमा व्यापक सार्वजनिक हितमा दायर गरिएको थियो।

७. रिट याचिकामा, याचिकाकर्ताले प्राप्त गरेको प्रतिवेदन ५ अध्यायमा रहेको समेत उल्लेख गरिएको छ। अध्याय १ मा यस परिचयबारे छलफल गरिएको थियो। अध्याय २ मा विभागको प्रशासनिक संरचनाबारे छलफल गरिएको थियो। अध्याय ३ ले अनुमानित दायित्वहरू-यसको सामान्य विश्लेषणको बारेमा छलफल गर्यो। यसले जोरेथाड उप-विभाग, नाम्ची उप-विभाग, गोजिड उप-विभाग, कालुक उप-विभाग, रावंगला उप-विभाग समावेश भएको दक्षिण पश्चिम वृतसँग पनि व्यवहार गर्यो। उत्तर पूर्व वृतको सन्दर्भ थियो जसमा सिंगटम उप-विभाग, मंगन उप-विभाग, उप-विभाग IV, स्टेशन उप-विभाग र पाकयोड उप-विभाग समावेश थियो। अध्याय ४ ले स्टोर/स्टक सामग्रीहरूको बारेमा छलफल गर्यो भने अध्याय ५ ले अस्थायी

अग्रिमको बारेमा छलफल गर्यो। रिट याचिकामा थप उल्लेख गरिएको छ कि उक्त सडक तथा पुल विभागको नगद पुस्तिका र अन्य सान्दर्भिक अभिलेखहरूको प्रमाणीकरणमा २९.०२.२००० को निम्न विभागीय अधिकारिहरूको खिलाफ ३.४१ करोड रुपया भन्दा अधिक पैसा बाकीमा थियो।

क्रम. संख्या	नाम	पदनाम	योजना	गैर-योजना	कुल
१.	एच.आर. सुब्बा	ए.इ.	४५३९३७३.००	३९१९०९२.००	८४५८४६५.००
२.	बि.के. राई	ए.इ.	१३१८४५१.००	३४८९०४५.००	४८०७४९०.००
३.	एस.बि. सुब्बा	ए.इ.	३०१४०१६.००	६५२८९५.००	३६६६९११.००
४.	एल.डी. लम्था	ए.इ.	१४३५०२५.००	१८३४११२.००	३२६९१३७.००
५.	सी.वि. बस्नेत	ए.इ.	१२१८९३३.००	१३२१७५७.००	२५४०६९०.००
६.	एम.के. सुब्बा	ए.इ.	१००८१९२.००	११८४६७३.००	२१९२८६५.००
७.	जी. लाचुन्ग्पा	ए.इ.	३०४४७१.००	१८८३६६६.००	२१८८१३७.००
८.	पी.के. भुजेल	ए.इ.	१३५४४८४.००	२९७४५३.००	१६५१९३७.००
९.	डी.सी. राई	ए.इ.	०.००	१०३९५७७.००	१०३९५७७.००
१०.	मोहन गुरुङ	ए.इ.	३७०६३४.००	४७५३७४.००	८४६००८.००
११.	एम.बि. गुरुङ	डी.इ.	३२५०००.००	४१७९०८.००	७४२९०८.००

१२.	बि.पी. खरेल	ए.इ.	२३२९२३.००	२६१६८१.००	४९४६०४.००
१३.	बि.के. तामांग	ए.इ.	२२०००७.००	२६०७७१.००	४८०७७८.००
१४.	तेंसुंग लेपचा	ए.इ.	१२२७१.००	३३३८२०.००	३४६०९१.००
१५.	एम.के. प्रधान	ए.इ.	०.००	२३६८०२.००	२३६८०२.००
१६.	टि.पी. संग्देर्पा	ए.इ.	०.००	२३०९८१.००	२३०९८१.००
१७.	एस. दादुल	डी.इ.	१६६१९३.००	४८९२१.००	२१५११४.००
१८.	राजु राई	ए.इ.	४८९९५.००	८०४९७.००	१२९४९२.००
१९.	एस. टि. भूटिया	ए.इ.	१४७२०.००	१०४७९८.००	११९५१८.००
२०.	योङ्गेन्द्र शर्मा	ए.इ.	०.००	१०४४३०.००	१०४४३०.००
२१.	राजु बस्नेत	ए.इ.	०.००	१०००००.००	१०००००.००
२२.	एल.एन. शर्मा	जे.इ.	०.००	५०२५८.००	५०२५८.००
२३.	चरणजीत सिंह	ए.इ.	०.००	४४६७२.००	४४६७२.००
२४.	डी.बी. राई	डी.इ.	२८०००.००	०.००	२८०००.००
२५.	पी.एन. शेर्पा	ए.इ.	२५०००.००	०.००	२५०००.००
२६.	जी.टी. ढुंगेल	ए.इ.	०.००	१७५१५.००	१७५१५.००
२७.	टी.पी. कार्की	ए.इ.	०.००	६६७२.००	६६७२.००
२८.	नीरज प्रधान	ए.इ.	४३२४.००	०.००	४३२४.००
२९.	एम.के. मुखिया	ए.इ.	०.००	१००.००	१००.००

३०.	अज्ञात	-	३९२६४.००	१२८३२.००	५२०९६.००
	अनुदान कुल		१५६८०२७६.००	१८४१०३०२.००	३४०९०५७८.००

८. रिट याचिकामा यो पनि समावेश गरिएको थियो कि १९९४, १९९५ पछि निकालिएको अग्रिमहरू अधिकारीहरू विरुद्ध बकाया थिए र विभागले पहिले उनीहरूलाई अग्रिम गरिएको रकम समायोजनमा जोड नदिई थप अग्रिमहरू थप्न जारी राखेको थियो।

९. रिट याचिकामा अपीलकर्ताहरूको गुनासो यो थियो कि अध्याय ५ मा उल्लिखित सबै अधिकारीहरूले सार्वजनिक निर्माण विभाग र राज्यका अन्य विभागहरूमा जिम्मेवार पदहरूको नेतृत्व गरिरहेका थिए। गत् २९.२.२००० सम्म मा लगभग ३.४१ करोड बक्यौता रहेको रकम असुलीको लागि प्रतिवेदनमा सिफारिस गरिए अनुसार कुनै कारबाही गरिएको थिएन। यी अधिकारीहरू विरुद्ध कुनै अनुशासनात्मक कारबाही सुरु गरिएको थिएन। शक्तिको दुरुपयोग सम्बन्धी कुनै फौजदारी कारबाही सुरु गरिएको थिएन। अपीलकर्ताहरूले प्रस्तुत गरे कि यी अधिकारीहरू मध्ये अधिकांशले उनीहरूको आयको ज्ञात स्रोतभन्दा बढी सम्पत्ति कमाएका थिए र यो एक स्वतन्त्र अनुसन्धान एजेन्सीद्वारा उचित अनुसन्धान द्वारा मात्र उनीहरूको आयको ज्ञात स्रोतहरू भन्दा बढी सम्पत्तिको सही मात्रा पता लगाउन सकिन्छ, विभागीय अनुशासनात्मक कार्यवाहीको अलावा भ्रष्टाचार निवारण ऐन अन्तर्गत कार्यवाही सुरु गर्न आवश्यक छ।

१०. अन्तमा यो रिट याचिकामा प्रस्तुत गरिएको थियो कि सिक्किम राज्यका नागरिकहरू सँग कानूनको शासनद्वारा शासित हुने संवैधानिक

प्रत्याभूति थियो र राज्यको कोषलाई नियमहरू अनुसार विवेकपूर्ण रूपमा प्रयोग गरिनु पर्दछ। राज्य प्रशासनमा उच्च अधिकारीहरूको सनकी र स्वेच्छाचारी कार्यले राज्यकोषमाथि ठगी हुनेछ, जसले गर्दा संविधानको धारा १४ ले प्रत्याभूत गरेको उनीहरूको मौलिक अधिकारको हनन हुनेछ। सिक्किम राज्यका नागरिकहरू पनि सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकदार थिए र राज्यकोषको नोक्सानीले उनीहरूलाई विकास कार्यक्रमहरू, उनीहरूको मौलिक अधिकार र अन्य संवैधानिक अधिकारहरूको रक्षा गर्ने कल्याणकारी उपायहरूमा पहुँचबाट बञ्चित गर्नेछ।

११. रिट याचिकामा याचिकाकर्ताहरूले अनुरोध गरेका थिए कि अदालतले सार्वजनिक निर्माण विभाग, सडक र पुलसम्बन्धी सिक्किम सरकारको वित्त विभागको प्रतिवेदनको अध्याय ५ मा उल्लिखित अधिकारीहरूको कमिसन वा छुटको कार्यहरूको अनुसन्धान गर्नको निम्ति सक्षम अनुसन्धान एजेन्सी जस्तै केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो वा केन्द्रीय सतर्कता आयोग द्वारा अनुसन्धान गर्न आदेश दियाजावोस। उक्त रकम असुलीका लागि उपयुक्त

कदम चाल्न सकोस् भनी अपिलकर्ताहरूले अनुरोध गरेका छन्।

१२. रिट याचिकामा उच्च अदालतको सूचनाको अनुसरण गर्दै, उत्तरदाताहरू द्वारा प्रति-शपथपत्र दायर गरिएको थियो, जसले प्रत्येक व्यक्तिगत अधिकारीहरू उत्तरदाता नम्बर १ देखि २७ को विरुद्ध देखाइएको अग्रिमहरू, बकाया को रूपमा वास्तवमा पहिले नै उद्देश्यको लागि प्रयोग गरिएको थियो। जवाफी हलफनामामा यो पनि उल्लेख गरिएको थियो कि त्रुटि वा अनियमितताको आरोपलाई स्पष्ट रूपमा अस्वीकार गरिएको थियो।

१३. यस अपीलका अपीलकर्ताहरू अस्थायी अग्रिम जुन अध्याय ५ मा उल्लेखित थियो, त्यो सँग सम्बन्धित थिए, यी उत्तरदाताहरूले विशेष गरी आरोपको उक्त भागसँग पनि व्यवहार गरेका थिए। अन्य आरोपहरू सामान्य चरित्रको भएको कारण अस्वीकार गरिएको थियो।

१४. प्रत्युत्तरमा यो पनि भनिएको थियो कि यस विषयलाई यसको उचित परिप्रेक्ष्यमा बुझ्नको लागि, विभागको प्रचलित प्रणाली अन्तर्गत अग्रिम के हो भनेर व्याख्या गर्न आवश्यक थियो र कहिले निकालिएको

अग्रिम समायोजन गरिएको बुझ्न सकिन्थ्यो। सहायक इञ्जिनियरको अनुपस्थितिमा सहायक इञ्जिनियर वा डिभिजनल इञ्जिनियरले सडकको नियमित मर्मतसम्भारका लागि वर्षभरि खटिने श्रमशक्ति वा सुपरभाइजरको मासिक पारिश्रमिक भुक्तानी वा कुनै खास परियोजना पूरा गर्न खटिने श्रमशक्ति र सुपरभाइजरको ज्यालाका लागि रकम लिने गरेका थिए।

१५. कामदार/सुपरभाइजरको संख्या, काम गरेको दिनको संख्या र उनीहरूलाई तिर्नुपर्ने ज्यालाको दरहरू दिने मुक्ति रोलको आधारमा रकम निकालिएको थियो। अग्रिम रूपमा पैसा पनि निकालिएको थियो अत्यावश्यक कामको लागि तत्काल आवश्यक पर्ने सामग्री खरिद गर्न जस्तै, तत्काल ध्यान दिनुपर्ने पुलहरूको मर्मत सम्भार र वर्षायाममा भएको क्षतिका कारण बन्द भएका सडकहरू खोल्नु।

१६. माथि वर्णन गरिएझैं निकालिएको अधिकांश उन्नत रकम श्रम शक्ति र सुपरभाइजरहरूको ज्याला भुक्तानीका लागि थियो। विभागको

प्रचलित व्यवस्था अनुसार उनीहरूलाई अस्थायी अग्रिम मानिएको थियो। ऋणीलाई भुक्तानी वितरण गरिसकेपछि भुक्तानी गरिएको मुक्ति रोलसहितको विस्तृत विवरण विभागको लेखा शाखामा पेश गरिएको थियो। विवरण प्राप्त भएपछि, लेखा शाखाले त्यसको जाँचबुझ गरी अन्त्यमा उपयुक्त डेबिटेबल शीर्षकमा खर्च अभिलेख गरी सहायक इन्जिनियर वा डिभिजनल इन्जिनियरलाई दिइएको अग्रिम सूचीबाट रकम हटाएको थियो। खर्चको उचित डेबिट योग्य शीर्षकमा अभिलेख गरिएसम्म, निकालिएको रकम सम्बन्धित अधिकारी द्वारा पहिले नै प्रस्तुत गरिएको हुन सक्छ, यद्यपि अधिकारीको नाम को विरुद्ध बकाया को रूपमा देखाइएको थिएन। कुनै खास आर्थिक वर्षमा बजेटरी व्यवस्था उपलब्ध नभएमा, सो खर्च आगामी वर्षको बजेटरी व्यवस्थामा कटौती हुने र कुनै विशेष अधिकारीको नाउँमा देखाइएका अग्रिम रकम सो अवधिसम्म कायम रहने छ, यद्यपि वहाँले हिसाब किताब पेश गरेको र भुक्तानी गरेको विवरण पेश गरेको भए तापनि सो अवधिसम्म कायम रहनेछ।

१७. प्रत्युत्तरमा उल्लिखित परिच्छेदमा उल्लेख भएअनुसार उत्तरदाताहरु न. १ देखि २८ सम्मका उत्तरदाताका रूपमा मुछिएका अधिकारीहरुको नाउँमा २९.०२.२००० मा बक्यौता रहेको अग्रिम रकम रु ३.४१ करोड रहेको उल्लेख छ। कुल ३ करोड ४१ लाख रुपैयाँमध्ये योजना अन्तर्गतको रकम १ करोड ५७ लाख रुपैयाँ थियो। आर्थिक वर्ष १९९९-२००० को लागि योजना विनियोजनमा कटौती गरिएका कारण आर्थिक वर्ष १९९९-२००० को अवधिमा यो रकमको ठूलो हिस्सा समायोजन हुन सकेन। तत्कालीन प्रधान मुख्य इञ्जिनियर सह सचिव, सडक तथा पुलले १७.०३.२००० मा प्रमुख सचिव, वित्त विभागलाई पत्र संख्या २ [६७] जेन/आर र बी/९६-९७/२४५ दिनांक १७.०३.२००० मा लेखेको पत्रले यो कटौतीलाई पुष्टि गरेको थियो।

१८. गैर-योजना को मामलामा, बजेट प्रावधान अत्यन्त अपर्याप्त थियो। यसको ठूलो हिस्सा ३१.३.२००० पछि मात्र समायोजित गर्न सकिन्छ जुन योजनाको मामलामा एउटै कारणको लागि थियो। सडकको लम्बाइ हरेक वर्ष बढ्दै गएको थियो। सडक मर्मत सम्भारको लागत पनि बढेको थियो। त्यसमाथि

सन् १९९९ को वर्षायाममा, अभूतपूर्व रूपमा पानी परेको थियो। तसर्थ, सडकको जीर्णोद्धार कार्य र मर्मत सम्भार कार्यको माग पूरा गर्न सन् १९९९-२००० मा विनियोजन गरिएको रकम अर्थात् रु ८.०० करोड भन्दा धेरै रकमको आवश्यकता थियो।

१९. यस्तो परिस्थितिमा, यी अग्रिमहरूको समायोजन केवल वर्ष २०००-२००१ मा मात्र प्रभाव पार्न सकिन्छ जुन ३१.०३.२००० पछि थियो र अधिकांश अग्रिमहरू ३१.३.२००० पछि समायोजित गरिएको थियो, केहि अवस्थामा समायोजन नगरिएको रूपमा देखाइएका अग्रिमहरू विगतका वर्षहरू सँग सम्बन्धित छन्। यी घटनाहरूमा अधिकृतले भाउचरहरू र हिसाबकिताब पेश गरेको र लेखा महाशाखाले पनि क्यासबुकमा प्रविष्टि गरेको पाइएको थियो। तर, दर्तासुचीमा, जहाँ अग्रिम अभिलेख गरिएको थियो, त्यहाँको प्रविष्टिहरूमा आवश्यक सुधारहरू गरिएको थिएन। त्यसैले ती अधिकारीहरू विरुद्ध देखाइएका अग्रगमन लाई उत्कृष्ट रूपमा देखाइरह्यो। यस्तो अवस्थामा, त्यहाँ कुनै वास्तविक अग्रिम बकाया थिएन तापनि गल्तीले अधिकारीहरू विरुद्ध अग्रिमलाई बकाया देखाइएको

थियो।

२०. कतिपय अवस्थामा अधिकारीहरूले भौचरहरू पेश गरेका थिए र नगद शाखाबाट रसिदहरू प्राप्त गरेका थिए। तथापि, तिनीहरू अनजानेमा समायोजन भएनन्। यस्ता घटनाहरू धेरै कम छन् र खाताहरू पछि उचित प्रमाणीकरण गरिसकेर मिलान गरिएको थियो। वास्तवमा, सबै उत्तरदाताहरू-अधिकारीहरू विरुद्ध सबै अग्रिमहरू समाधान गरिएको थियो।

२१. खाताको विस्तृत प्रमाणीकरण र भुक्तान गरिएको मुक्ति रोलहरू सम्बन्धित अधिकारीहरूले समय-समयमा पेश गरेका थिए र आर्थिक वर्ष २०००-२००१ आदिमा उपलब्ध बजेट स्वीकृतिहरूलाई ध्यानमा राख्दै अग्रिमहरू, माथि उल्लेख गरिए अनुसार, सम्बन्धित बजेट शीर्षकहरूमा विधिवत् अभिलेख गरिएको थियो। यो भनिएको थियो कि त्यहाँ कुनै पनि अधिकारी को विरुद्ध बकाया अग्रिम थिएन।

२२. रु.३.४१ करोड मध्ये रु.३२,७५० (गैर-योजना अन्तर्गत रु.१२९८७ + योजना अन्तर्गत रु.१९७६३) को अग्रिम रकम मात्र उल्लेख गरिएको थियो र कसैलाई निर्दिष्ट गरिएको थिएन। विभिन्न पैसालानेहरूले लिएका अघिल्लो अग्रिमहरू समायोजित भएपछि, नयाँ अग्रिमहरू निकालिएको थियो र यसैले, कुनै पनि समयमा कुल अग्रिम शून्य स्तरमा समायोजित भएन र यसैले, अग्रिमको यो मात्रा जुन कसैलाई पनि दिन सकिएन त्यो पत्ता लागेन। यो रकम विगत धेरै वर्षदेखि आएको स्पष्ट छ। यसलाई मिलाउने प्रयास भइरहेको थियो। विभागले प्रत्येक महिनाको अन्त्यमा अधिकतम विरुद्ध बक्यौता रहेको कुल रकमको अभिलेख राखेको र नियमित रूपमा आवधिक समायोजन गर्दै आएको थियो। यो भनिएको थियो कि उत्तरदाताहरू विरुद्ध सबै अग्रिमहरू हिसाब गरिएको थियो।

२३. उपरोक्त कुरालाई दृष्टिगत गरी, सम्बन्धित अधिकारीहरूले रकम हिनामिना गरेको र वहाँहरूबाट असुल गर्नुपर्ने भन्ने आरोप गलत भएको र सो सम्बन्धमा माग गरिएको राहत गलत, बदनियतपूर्ण र अभिप्रेरित रहेको प्रस्तुत गरिएको छ।

२४. यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक छ कि उच्च अदालत समक्ष मुख्य सचिव र अर्थ सचिवले शपथपत्र दायर गरी रु.३,४०,५७,५८२/- को सम्पूर्ण खर्चको विवरण दिएका थिए र रु.३२,९९०/- को मात्र अज्ञात रकमको दायित्व कुनै पनि व्यक्तिविरुद्ध स्थापित हुन सकेन।

२५. उच्च अदालतले रिट याचिकामा गरिएका बयानहरू र प्रति-शपथपत्रहरूको सावधानीपूर्वक जाँच गरेको थियो। उच्च अदालतले मुख्य सचिव र अर्थ सचिवको शपथपत्र र निरीक्षण समितिको प्रतिवेदनलाई ध्यानपूर्वक विचार गरी तथ्य र परिस्थितिमा केन्द्रीय अनुसन्धान ब्यूरो वा केन्द्रीय सतर्कता आयोगमा अनुसन्धानका लागि मुद्दा पठाउन आवश्यक नभएको र अपीलकर्ताहरूले दायर गरेको रिट याचिका उच्च अदालतले खारेज गरिदिएको थियो।

२६. उच्च अदालतको फैसलाबाट आहत भएर, अपीलकर्ताहरू संविधानको लेख १३६ अन्तर्गत यस अदालत समक्ष आएका थिए।

२७. अदालतको सुचनाहरूको अनुसरणमा, उत्तरदाताहरूले प्रति-शपथपत्र दायर गरेका छन्। याचिकाको शपथपत्रमा अपीलको बयान अस्वीकार गरिएको थियो। जवाबी प्रति-शपथपत्रहरूमा, यो उल्लेख गरिएको थियो कि तत्काल को मामिलामा कुनै पनि कोषको दुरुपयोग भएको थिएन र त्यहाँ कसैको तर्फबाट कुनै दोषी आचरण थिएन र रिट याचिकालाई उच्च अदालतले सही कारणले खारेज गरेको थियो।

२८. उच्च अदालतको निर्देशनमा निरीक्षण टोलीले सम्पूर्ण विषयको गहन अध्ययन गरेको थियो र कोषको कुनै पनि दुरुपयोग फेला परेन। जवाफी प्रति-शपथपत्रमा यो पनि उल्लेख गरिएको थियो कि निरीक्षण टोलीद्वारा गरिएको जाँच एक स्वतन्त्र र निष्पक्ष जाँच थियो। जवाफी प्रति-शपथपत्रमा यो पनि अस्वीकार गरिएको थियो कि राज्यकोषलाई कुनै हानि भएको छ जसले अपीलकर्ताहरूलाई संविधानको मौलिक अधिकारको रक्षा गर्ने उद्देश्यले विकास कार्यक्रमहरू, कल्याणकारी उपायहरूको पहुँचबाट बञ्चित गरेको थियो। विवादित फैसला अनुसार, अपीलकर्ता द्वारा उच्च अदालतमा दायर रिट याचिकामा कुनै योग्यता थिएन र तदनुसार बर्खास्त गरिएको थियो।

उक्त फैसलाबाट असन्तुष्ट हुँदै अपीलकर्ताहरू यस अदालत समक्ष आईपुगेका छन्।

२९. यस अदालतले सरकारको कार्यप्रणालीमा सत्यता र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्न यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरेको छ। हामीले सिक्किम वित्तीय नियमहरू, १९७९ लाई पनि सावधानीपूर्वक जाँचेका छौं। यस मामिलामा अपीलकर्ताहरूले सिक्किम वित्तीय नियमहरू, १९७९ को उल्लङ्घन वा उत्तरदाताहरूद्वारा कोषको दुरुपयोग भएको कुरा औल्याउन सकेनन्।

३०. यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन सक्छ कि सिक्किम सरकार, सडक र पुल विभागले संहितालाई परिमार्जन गरेको थियो र अब सिक्किम लोक निर्माण संहिता, २००९ लागू गरिएको छ।

३१. सिक्किम लोक निर्माण संहिता, २००९ को सम्बन्धित नियम २४५ मा निम्नानुसार लेखिएको छ:

"२४५. सहायक इन्जिनियरले कायम राख्नुपर्ने महत्वपूर्ण प्रारम्भिक खाताहरू निम्नलिखित छन्।

1. नगद पुस्तक:

सहायक इन्जिनियर/डिभिजनल इन्जिनियरहरूले अध्याय VI मा उल्लिखित निर्देशनहरू अनुसार फारम १ मा नगद पुस्तक राख्नुपर्छ। सहायक इन्जिनियरले यो पनि हेर्नुपर्छ कि सबै इम्प्रेस्ट धारकहरूको खाताहरू प्राप्त गरिएको छ र सम्बन्धित खाता महिनाको लागि बन्द हुनु अघि नगद पुस्तकमा समावेश गरिएको छ। एक महिनाको नगद पुस्तक बन्द भए लगत्तै नगदको ब्यालेन्स अर्थात् प्रतिवेदन तयार गरी विभाजन कार्यालय/वृत्त कार्यालयमा पठाउनुपर्नेछ।

प्रविष्टिहरू सही छन् भनेर नगद पुस्तिकामा हस्ताक्षर गर्नु अघि अधिकारीले आफूलाई सन्तुष्ट पार्नुपर्छ र थप सावधानीको लागि, दुबै पक्षहरूमा नगद स्तम्भको कुल उनीहरूको आफ्नै हातले शब्दहरूमा व्यक्त गर्नुपर्दछ। अधिकारीहरूलाई दुई वैकल्पिक नगद पुस्तिकाहरू राख्न पनि अनुमति दिएको छ: एउटा महिनाको अन्तमा विभाजन कार्यालय/वृत्त कार्यालयमा मूलमा पेश गरिने र अर्को, अर्को महिनामा प्रयोग गरिने।

2. अस्थायी अग्रिम खाताहरू

सहायक इन्जिनियरले अन्यत्र तैनाथ व्यक्तिहरूलाई भुक्तानी गर्न विभाजन कार्यालयबाट नगद लिएमा, त्यसरी निकालिएको रकम नगद किताबमा वहाँको नाममा अस्थायी अग्रिमको रूपमा हिसाब गरी अर्को अस्थायी अग्रिम भुक्तानी गर्नु अघि विभाजनमा बुझाउनुपर्नेछ। "

३२. हाम्रो विचारमा, सिक्किम सार्वजनिक कार्य संहिता, २००९ द्वारा अधिक पारदर्शिता प्रस्तुत गरिएको छ।

३३. हामीले पक्षहरूको लागि उपस्थित हुने वकिलका बयानहरू, प्रस्तुतीकरणहरू र सान्दर्भिक नियमहरूलाई सावधानीपूर्वक विचार गरेका छौं। हाम्रो विचारमा, कुनै हस्तक्षेपको लागि आह्वान गरिएको छैन। अपील, कुनै पनि योग्यता नभएको कारण खारिज गरिन्दै छ, पक्षहरूले आफ्नो लागत वहन गर्नेछन्।

..... जे.
(दलवीर भण्डारी)

..... जे.
(दीपक वर्मा)

नया दिल्ली;

८ अक्टूबर, २०१०।